

Hardships of the transformation crisis: The issue of holiday apartments in Oradea, Cluj-Napoca and Târgu Mureş from 1990 to 2007

ARTUR LAKATOS – BOGLÁRKA BÍRÓ

This paper deals with the consequences of the transition that Romania went through in the nineties, following the fall of Communism, when the Romanian economy and society strove towards a capitalist market economy. Our study concentrates – through the case studies of three cities – on the evolution of the hotel industry in that period. Based on official statistics, the paper analyses the situation of holiday apartments in three major cities from Transylvania – Oradea, Cluj-Napoca, and Târgu Mureş – year by year. The time frame of the analysis stretches from 1990 to 2007, starting with the immediate aftermath of the 1989 Revolution and ending with Romania’s successful European integration process.

Keywords: transition, privatisation, hotels, tourism, statistics.

JEL code: Z32.

A transzformációs válság nehézségei. A turisztikai szállások helyzete Nagyvárad, Kolozsvár és Marosvásárhely esetében 1990 és 2007 között

LAKATOS ARTUR¹ – BAKÓ BOGLÁRKA²

Tanulmányunk a kilencvenes évek, Románia átmeneti éveinek válsághelyzetének egyik sajátos aspektusát vizsgálja, amikor – a kommunizmus bukását követően – a romániai gazdaság és társadalom megindult a kapitalista piacgazdasággá alakulás útján. Három erdélyi nagyváros – Nagyvárad, Kolozsvár és Marosvásárhely – esetében vizsgáljuk a szállodaipar fejlődését az adott időszakban. Hivatalos statisztikákra alapozva követjük nyomon a turisztikai szálláshelyek számának alakulását 1990-től 2007-ig, vagyis az 1989-es forradalom azonnali következményeitől egészen a román európai uniós integráció sikeres befejezéséig.

Kulcsszavak: átmenet, privatizáció, szállodaipar, turizmus.

JEL kód: Z32.

Bevezető

A Ceaușescu-rendszer bukását követően Romániában, akárcsak a szocialista tábor többi országában is, a lakosság nagy várakozással és elvárásokkal volt a demokratikus, kapitalista, ún. nyugati életmód irányába, amerikai és nyugat-európai életszínvonalat kívánva a maga számára. Legtöbbjük reményei azonban nem váltak valóra: az események szabadságot hoztak ugyan, és ezzel a lehetőségek is megnyíltak egy jobb élet megteremtésére, ugyanakkor rengeteg bizonytalansággal is jártak.

Talán pont a lét bizonytalansága volt az, amihez a kor emberei a legnehezebben alkalmazkodtak, habár az „elit” próbálta finoman, fokozatosan felvilágosítani, „nevelni” a társadalmat. A lakosság egyik – műveltebb, kisebb – része tisztában volt olyan jelenségekkel, amelyeket a többiek keserű tapasztalatok árán tanultak meg. Sokan csalódtak a Nyugatban is, melytől az élet jobbra fordulását várták. Sokak vágyaiban élt egy új Marshall-segély iránti vágy, ami végül olyan tanácsokban és elvárásokban öltött testet, melyek közül igen sok rövid távon katasztrofális következményekkel járt.

¹ PhD, kutató, pénzügyi elemző, Román Stratégiai és Elemzési Intézet (Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES), e-mail: lakatos_artur_lorand@yahoo.com.

² MSc-hallgató, Babeș-Bolyai Tudományegyetem, e-mail: bako_bogi@yahoo.com.

Amennyiben az 1989-es változásokat követő romániai gazdasági-társadalmi átalakulásokat kívánjuk megérteni, feldolgozni, rengeteg szakirodalom és forrásanyag áll rendelkezésünkre. Érdemes interdiszciplináris megközelítésben tárgyalni a témát, mivel a nüánsnyi értelmezésbeli és elemzésbeli eltérések jelentősen módosíthatják a következtetéseket is. Például a befektetések bruttó összegeinek esetében nem mindegy, hogy ezek pontosan milyen alegységet céloznak meg, a hazai-külföldi tőke aránya is külön elemzést érdemelhet, valamint jelentőséggel bírhat az is, hogy a befektetés forrása hitel-e vagy saját megtakarítás. Ezért érdemes, akár egy terjedelmes, szintézisjellegű dolgozat esetében is, az egyes indikátorokra külön-külön kitérni, és részleteiben kielemezni ezeket. Tanulmány vagy folyóiratcikk esetében ajánlatos legfeljebb három különböző, de lehetőleg egymással átfedésben levő indikátor feldolgozásával foglalkozni, de az is lehetséges, hogy egy cikk kimondottan egy indikátorra koncentrál, ami egy-egy folyamat illusztrálására alkalmas, mint jelen tanulmány esetében a turisztikai szálláshelyet szolgáltató üzleti vállalkozások számának alakulása.

Ebben a tanulmányban arra szeretnénk fókuszálni, hogyan alakult az átmeneti válság éveiben a turisztikai szálláshelyek helyzete három, gyakorlati jelentőségén túl szimbolikus értékkel is rendelkező város, Nagyvárad, Kolozsvár és Marosvásárhely esetében.

A háttér megértéséhez szükséges szakirodalom változatos, de ugyanakkor az általános képnek csak egy-egy részletére reflektál. A klasszikus értelemben vett történetírás, amely a posztszocialista időszak átmeneti folyamatait vizsgálja, a politikai és társadalmi folyamatok mellett nagy hangsúlyt fektet a gazdasági folyamatokra is, de a legtöbbször csak általánosságban teszi ezt. Az a néhány gazdaságtörténeti munka, amely kimondottan a gazdasági folyamatokra – privatizáció, a szocialista gazdaság piacgazdaságra való áttállása, hanyatlás és a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás – fókuszál, általában az ipari termelés területéről használ fel esettanulmányt.

Külön forrást jelentenek azok a szállodai menedzsmenttel foglalkozó tanulmányok és szakkönyvek, amelyek meg szokták említeni – legalábbis a romániai kiadásúak – az átmeneti időszak folyamatait, de nem mutatják be ezeket részletesen. A történeti vonatkozású információk hasonló jellegű munkák esetében csak akkor számítanak relevánsnak, amennyiben aktualitásuk is van.

Más típusú forrásnak számítanak a helytörténeti munkák, amelyek azonban ritkán tartalmazznak statisztikákat, sokkal inkább reflektálnak egy-egy patinásabb

létesítmény rövid történetére, mint amilyen a Fekete Sas Nagyváradon vagy a Pannónia Szatmárnémetiben, vagy akár egy folyamat kapcsán szállodatörténeti kérdésekre, így például a szocialista építkezések szállodatörténeti vonatkozásaira.

Ugyanakkor jelentős számban jelentek meg az elmúlt évtizedekben – hazai és külföldi szerzők, történészek, közgazdászok, politológusok, szociológusok tollából egyaránt – olyan szintézisek, amelyek a posztoszocializmus átmeneti időszakát, válságát elemzik. Ezek esetében is azonban általában kisebb hangsúlyt kap a turizmustörténet, mint például a feldolgozóipar és a mezőgazdaság, azzal együtt, hogy a turizmusra is hasonló folyamatok jellemzőek, mint a másik két szektorra.

A leghasznosabb források közé tartoznak a különböző statisztikai adatbázisok. Tanulmányunkban a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatsorai segítségével próbáljuk meg elemezni a változások folyamatait. Habár a statisztikák egyfajta objektív, számszerűsített valóságot jelenítenek meg, a közegbe helyezés révén fejthetik ki igazán információs hatásukat. A statisztikákban is előfordulhatnak hibák, amelyek torzíthatják az objektív valóságot, ugyanakkor ezek a történelmi folyamatok és gazdasági trendek irányán különösebben nem változtatnak.

A kilencvenes évek átmenetének folyamatai

Jelen tanulmánynak nem célja a kilencvenes évek világpolitikai eseményeinek kielemezése, ugyanakkor annyit meg kell jegyeznünk, hogy a várva várt Nyugatot a maga során nem volt felkészülve a szocialista rendszer összeomlására, és ennek megfelelően sem válságtervet, sem segélyezési tervet nem dolgozott ki, hanem a neoliberais elvek alapján működő nemzetközi szervezetek, a Valutaalap és a Világbank szakemberei felelőségére bízta a közép-kelet-európai reformfolyamatok tanácsok által zajló irányítását. A fő gond ezzel viszont az volt, hogy ezek sem igazán voltak felkészülve arra, hogy a rendszerösszeomlásból fakadó bonyodalmakat kezeljék. Azzal együtt, hogy „fájdalmas”, az életszínvonal csökkenésével járó reformokat – szociális kiadások csökkentése, az állam kivonulása a termelésből – erőltettek, „hamar fölismerték azt, hogy társasággá sem átszervezett vállalatok ezreinek néhány hét, hónap vagy év alatti privatizálása nem reális, ezért fontos az ideiglenesen vagy tartósan állami kézben maradó vagyoni piacokonform működtetése is” (Csaba 1995. 121).

Nem léteztek alapos tanulmányok arra vonatkozóan, hogyan kell az átmenetet megszervezni: a gazdaság terén az amerikai neoliberalizmust és a washing-

toni konszenzus pontjait tekintették irányadónak (Ban 2014). Egy azóta nagy karriert befutó közgazdász, Jeffrey Sachs 1990. január 13-án az *Economist*-ben megjelent cikkében (lásd Ferber 2010) arról írt, hogy a volt szocialista országok számára az egyetlen út a teljes privatizáció, melyből kizárják a munkásságot, és az államnak közvetlenül a befektetőkkel kell tárgyalnia.

Romániában a rendszerváltó szocialista elit tisztában volt a privatizációban rejlő veszélyekkel, de a számára nyújtott lehetőségekkel is. Kezdetben úgy próbáltak privatizálni Romániában, hogy az állam megtarthassa az ellenőrzést, és az 1994-ben megkezdett lakossági privatizációs folyamatokba sem terveztek beengedni külföldi befektetőket. Romániában mindhárom típusú privatizációt: az ingyenes kiosztás, a visszaszolgáltatás és az áruba bocsátás folyamatait alkalmazták (B. Kovács 2017), ezek közül a legismertebb folyamat az ún. kuponiáda volt, amikor a lakosság 18. évet betöltött tagjainak a kormány egymillió lej nominális értékben juttatott ún. kupont, vagyis értékpapírt, amit privatizálandó vállalatokba fektethettek be. A lakosság nagy része azonban, a kellő közgazdasági műveltség hiányában, nem tudott élni ezzel a lehetőséggel.

A romániai gazdasági átalakulás nehézségeit a legfrappánsabban talán Fákó Péter és Godra Árpád fogalmazta meg egy, a *Közgazdász Fórum*-ban megjelent cikkben (Fákó–Godra 2001. 13): „A gazdaságban a régi rendszer által burkolt szerkezeti egyensúlytalanságok felszínre törtek. Az átmeneti korszakot mindenképpen a kezdeti visszaesés utáni enyhe növekedés jellemzi. Ennek ellentéte minden bizonnyal a természetellenesen lelassult gazdasági és jogi reformesomagnak tudható be. Ennek okai többek közt a gyenge intézményi strukturáltság, a tulajdonjogok rendezetlensége (a visszaszolgáltatandó ingatlanok, az állami vállalatok, a tisztázatlan tulajdonú kereskedelmi javak esete), az állami beavatkozás tartóssága, bürokrácia, melyek együttes jelenléte jelentős árnyékgazdaságot (szürke- vagy feketegazdaság), valamint *nem működő piacgazdaságot* eredményez.”

Sárbu (2007) alapján áttekintjük a kor privatizációs törvénykezését, összefoglalva a főbb gyakorlati következménnyel járó jogi intézkedéseket:

- Az 58/1991-es törvény létrehozta az állami vagyonalapot és a magántulajdon alapú fondokat, melyek a mai SIF-eknek felelnek meg. Az állami vagyonalap révén ment végbe a kuponiáda, mely során a 18. életévüket betöltött polgároknak részvényeket osztogattak.

- A 77/1994-es törvény megteremtette a jogalapját annak, hogy munkavállalói szervezetek lehetőséget kapjanak részvényessé válni azokban a vállalatokban, amelyekben dolgoztak.

- Az első fontos privatizációs törvény a 15/1995-ös volt, mely alapján létrejöttek a részvényalapú kereskedelmi vállalatok, amelyek privatizálhatókká váltak.

- Az 55/1995-ös törvény célja volt felgyorsítani a privatizációs folyamatokat. Ezeket egészítették ki a Ciorbea-kormány sürgősségi rendeletei, a 15/1997-es és a 37/1997-es sürgősségi kormányrendeletek.

- 1997 végén született meg a 88/1997-es sürgősségi kormányrendelet, amely az addigi törvénykezést egyetlen jogszabályba tömörítette, ezáltal ugyanakkor hatályon kívül helyezett minden korábbi törvényt és rendeletet, melyet a privatizáció kapcsán hoztak.

- A 92/1997-es sürgősségi kormányrendelet deklarált célja volt a külföldi befektetők bevonása, akik nélkül a legtöbb nagyvállalatot nem lehetett volna privatizálni. Ezt utólag a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank kérésére eltörölték, és majd csak 2001-ben születik meg a hasonló tartalmú 332/2001-es törvény.

- A Világbank szakembereinek közreműködésével született meg a 99/1999-es törvény, amely felgyorsította a privatizáció ritmusát.

- Egy sor más törvény és rendelet született meg a 2000-es években is, ilyen például a 137/2002-es számú törvény, a 26/2004-es sürgősségi kormányrendelet, a 193/2004-es kormányrendelet, valamint a 101/2006-os sürgősségi kormányrendelet.

Ezeket 2007 után más intézkedések is követték, a szállodaprivatizáció folyamata ugyanakkor nem minden esetben zárult le, még napjainkban sem.

Az egymást váltó kormányok szakemberei közül többen is úgy érezték, a privatizációs folyamatoknak lassan kell lezajlaniuk, hogy ne okozza a vállalatok összeomlását. Ugyanakkor azonban mások elégedetlenek voltak a folyamat teljességével és időtartamával. Egy 2008-as felmérés szerint a privatizáció túlságosan lassan haladt, populista és demagóg elemekkel társítva. Sok esetben túlpolitizálták, erős lobbierdekerek érvényesültek, sok múlott a vagyonszámítások állásfoglalásain, ami kedvezett a korrupciónak (Ban 2014).

Sajátos helyzetnek bizonyult a turisztikai ipar helyzete. Míg például Magyarországon, ahol a gulyáskommunizmus működési elvei megengedték a magánkezdeményezések létezését, és ennek megfelelően a kilencvenes évek elején

a kis létesítményeket – boltokat, éttermeket – igencsak gyors mértékben privatizálták (Lakatos 2007), Romániában a turizmus erősen központosított volt, elvileg minden turisztikai szállás az állam tulajdonát képezte, és a Megyei Turisztikai Hivataloknak (OJT-k) volt alárendelve, melyek igazgatói a szakminisztérium irányába tartoztak felelőséggel. Kivételt képeztek a vállalati vagy intézményi tulajdonban lévő szakszervezeti üdülők, ezek működésének alapjai viszont ugyanazok voltak. Így, habár jól képzett munkaerő dolgozott a romániai turisztikai szektorban, ezek jelentős része nem rendelkezett a piacgazdasághoz szükséges know how-val, és ennek megfelelően a privatizációs folyamatok ebben az üzletágban is nagyon lassan indultak be. Másrészt viszont kisebb cégek nyíltak, amelyek főleg étkeztetéssel, utak szervezésével foglalkoztak, de ezek, tőke hiányában, alkalmatlanok voltak a szocializmus örökségét jelentő szállodaláncok dominanciájának megtörésére.

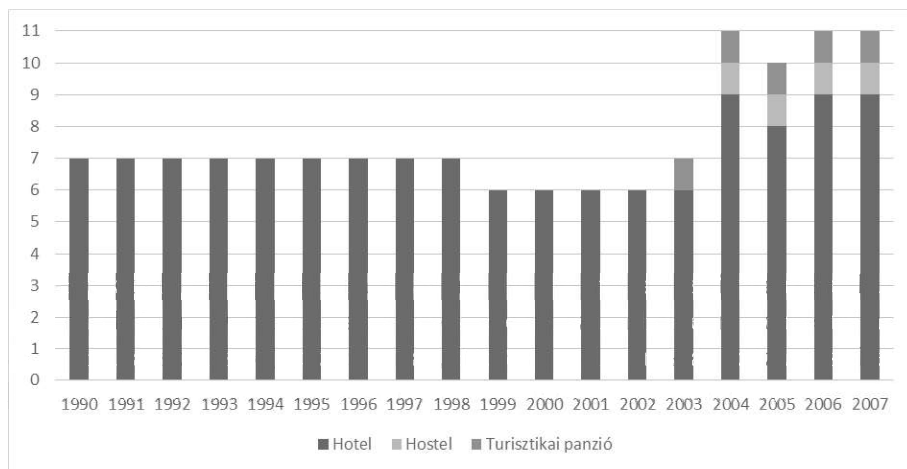
1991-ben Romániában a turisztikai szektorban érdekelt cégek száma 1650 volt, ebből 1500 volt magánkézben. Ekkor ugrik meg a külföldi turisták száma is, három és fél millió külföldi keresi fel ekkor Romániát (Alfiri 1993. 172). Első ránézésre nagyon tűnik az 1500 magántőkével rendelkező cég jelenléte a 150 állami vállalathoz képest, figyelembe véve azt, hogy gyakorlatilag kevesebb mint két év állt rendelkezésre az első kategória megjelenésére. Ugyanakkor, ha azt vesszük figyelembe, hogy a 150 állami cég mindegyike kiterjedt infrastruktúrával rendelkezett, egyik-másik akár jelentősebb forrásokkal is, mint a frissen alakult magáncégek összessége, ez a szám már nem is annyira lenyűgöző.

A következőkben azt vesszük szemügyre, hogyan képződtek le az országos szintű folyamatok három meghatározó erdélyi város, Nagyvárad, Marosvásárhely és Kolozsvár esetében. Mindhárom nagy múltú, jelentős magyar kulturális hagyattal rendelkező, a szocialista iparosítással járó urbanizációs folyamatok során mesterségesen felduzzasztott lakosságú város, amelyek saját kulturális örökségük mellett jelentős tranzitszerepet is betöltenek. Így például Nagyváradot nyugodtan tekinthetjük Románia turisztikai és áruforgalmi kapujának, Erdély irányába mindenképp. Marosvásárhely a Székelyföld kapuja, a regionális gazdaság és fejlesztési politikák szempontjából nemcsak Maros megye, hanem a környező megyék számára is kulcsfontosságú, és Kolozsvár mint egyetemi város és mint legnagyobb gazdasági regionális központ szerepét talán nem is szükséges megindokolni.

Az üzleti szállásadó vállalkozások számának alakulása Nagyvárad, Marosvásárhely és Kolozsvár esetében

Táblázataink elkészítéséhez a forrást a romániai Nemzeti Statisztikai Hivatal által működtetett Tempo adatbázis jelentette. Mivel az eredeti adatmennyiség hatalmas, és reprodukálása olvashatatlanná, sőt akár értelmezhetlenné is tette volna az írást, időben, térben és tematikában is kénytelenek voltunk bizonyos korlátokat felállítani. Így időben az 1990-től 2007-ig, az európai integrációs folyamat sikeres befejezésének évéig terjedő időszakot vizsgáljuk.

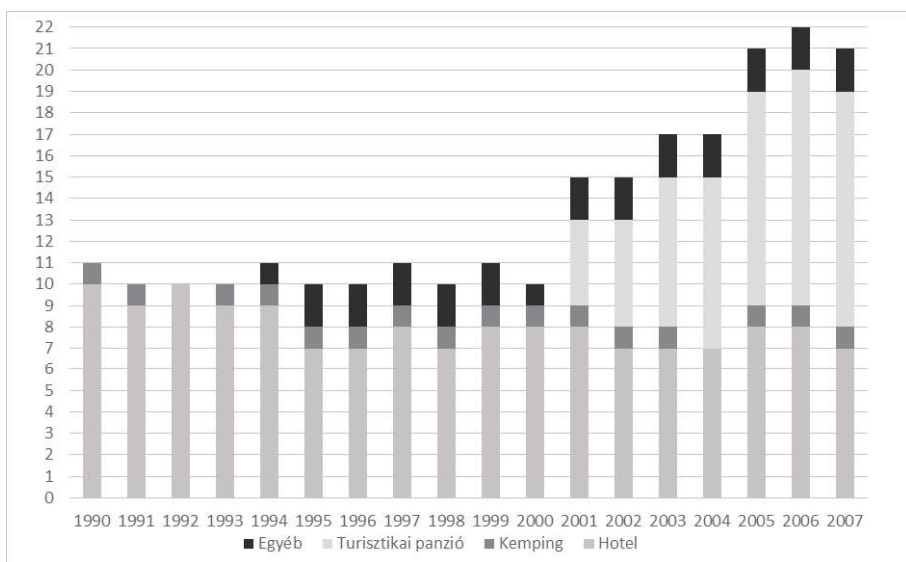
Térben a három nagyvárosra igyekeztünk fókuszálni, ugyanakkor itt figyelembe kell venni, hogy a közigazgatási határok nem minden esetben esnek egybe a gyakorlat hatékonyságával, így például előfordulhat az, hogy egy-egy nagyváros önmagában nem rendelkezik kimagasló turisztikai mutatókkal a szálláshelyek vonatkozásában, ugyanakkor az agglomerációjában egy-egy település jövedelme meghatározó részét a szálláshelyek adta lehetőségek révén biztosítja, így tehát magának az agglomerációnak a turizmusa a jelentős, amelyből maga a nagyváros is profitál.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

1. ábra. Nagyvárad elszállásolási egységeinek száma és megoszlása típusok szerint (1990–2007)

Az 1. ábrán megfigyelhető, hogy Nagyvárad vendégfogadó iparát a kétezres évek elejéig egyértelműen a szocialista korszak örökségei, a nagy szállodák dominálták. A kétezres évek elején, pontosabban 2003-tól jelentkezik az ajánlat kiszélesedése és sokszínűbbé válása, ekkor még szerényen, egy hostel és egy panzió megjelenésével. Külön megjegyzendő az, hogy a szocializmus évtizedei során a turisztikai szálláskapacitás jelentős része a szuburbán községként működő Váradszentmárton községben épült ki, ezért a statisztikai szempontból vett szálláskapacitás jóval kisebbnek tűnhet, mint amekkora a gyakorlatban volt.

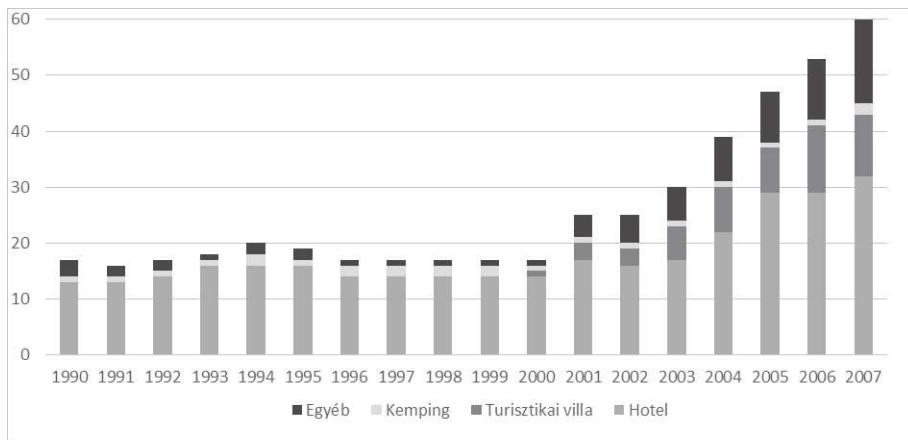
Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak a motelek, turisztikai villák és gyerektáborok.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

2. ábra. Marosvásárhely elszállásolási egységeinek száma és megoszlása típusok szerint (1990–2007)

Nagyváradhoz hasonlóan, Marosvásárhelyen is a kilencvenes évek elején a nagy szállodák domináltak (2. ábra), viszonylag kis ingadozással – az egy-egy éves visszaesés valószínűleg a felújítás céljából történő ideiglenes bezárásoknak köszönhető –, ugyanakkor a kereskedelmi szállást nyújtó egységek száma a két-ezres évek elejétől megugrik, a szállodák és más típusú fogadóintézmények száma egyaránt. Itt elsősorban a panziókra lehet gondolni, ami a kisvállalkozói tőke

aktivizálódására enged következtetni. Majdnem megszakítás nélkül működött a város kempingje is.

Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak az ifjúsági szállók, hostelek, fogadók, motelek, turisztikai vendégházak és házikók, turisztikai és agroturisztikai panziók.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

3. ábra. Kolozsvár elszállásolási egységeinek száma és megoszlása típusok szerint (1990–2007)

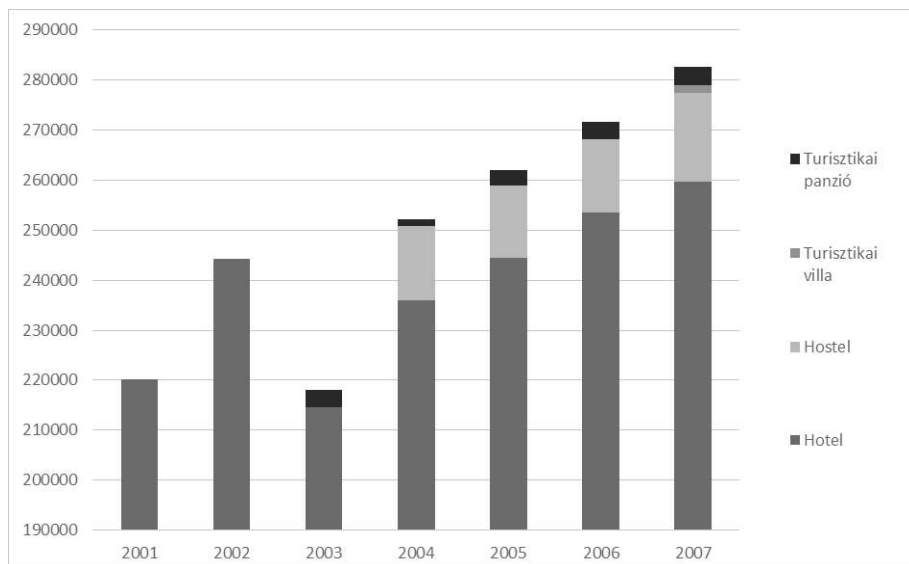
Kolozsvár esetében a helyzet komplex, nemcsak a város nagyságából, hanem természetéből fakadóan is, mivel egyetemi városról van szó, amelyet egyben ipari várossá duzzasztott a szocializmus. Itt elsősorban a konferencia- és az üzleti turizmus azok az ágak, amikre a vendégfogadó intézmények számíthatnak. Érdemes megfigyelni a 21. század első éveiben kezdődő diverzifikációt, illetve azt is látjuk, hogy a szállodák száma is megnövekedik ebben az időszakban (3. ábra).

A szálláshely-kapacitás, a turistaérkezések száma és a vendégéjszakák helyzetének alakulása a 2001–2007-es időszakban

A következőkben három másik mutató (szálláshely-kapacitás, turistaérkezések száma és vendégéjszakák száma) tükrében vizsgáljuk a turistaforgalom alakulását, valamint az ezt kiszolgáló infrastrukturális kapacitást. Mivel ezekre a mutatókra vonatkozóan az általunk használt Tempo adatbázisban településekre lebontott adatok az 1990–2000-es időszakra nem elérhetőek, ezért ebben a fejezetben a 2001–2007 közötti időszakot vizsgáljuk.

A szálláshely-kapacitás elsősorban meglévő infrastrukturális potenciál, másodsorban pedig szervezés kérdése. Így például amennyiben egy hivatalosan egyágyas deluxe apartmant a működtető ötágyas hostelszobává alakít, papíron ugyan megnő a szálláskapacitás, a minőségi változás regisztrálásához viszont más indikátorok bevonása lenne szükséges. Ugyanakkor ez az indikátor objektív, más tényezőktől függetlenül létező kapacitást jelöl.

A turistaérkezések, illetve a település létesítményeiben eltöltött vendégéjszakák száma az effektív turisztikai forgalmat hivatott illusztrálni, és egyúttal érzékelteti azokat az egyik évről a másikra érzékelhető ingadozásokat, amelyekből következtetni lehet arra, hogy egy adott időpontban mennyire vonzó desztináció az adott település.

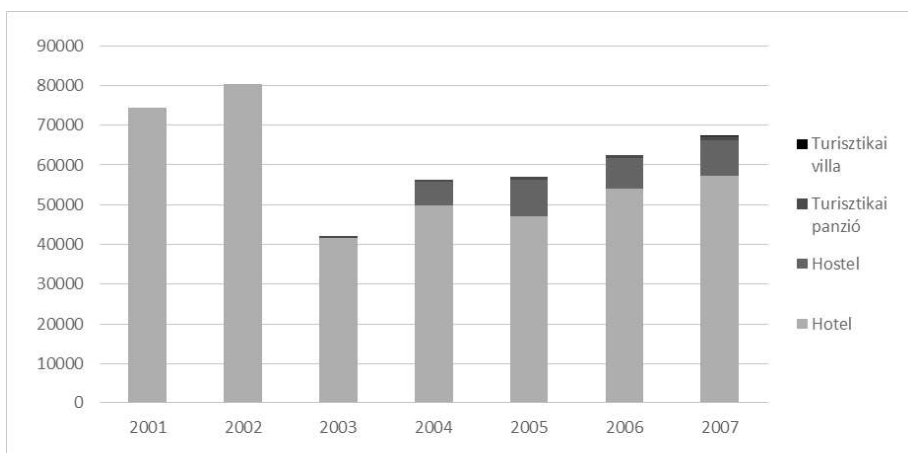

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

4. ábra. A nagyváradai szálláshelyek kapacitásának alakulása típusok szerint (2001–2007)

A nagyváradai szálláshelyek kapacitásának alakulása a 4. ábrán látható. Amit észre lehet venni – túl azon, hogy Bihar megye összességéhez viszonyítva a megyeszékhely szállásadó kapacitása durván a megyeinek egytizede –, az a fokozatos növekedés. Kivétel ez alól a 2003-as év, amikor a helyek száma az előző év

244 337-es számához képest 218 060-ra csökkent, 2004-re ugyanakkor ez a szám már megint megugrott, 252 269-re, és a következő évek folyamán a növekedési tendencia fokozódott. Észrevehető az is, hogy a szálláskapacitás túlnyomó részét mindvégig a szállodai létesítmények által ajánlott szobák és ágyak jelentik, második helyen a hostel, harmadik helyen pedig a panziók állnak. 2003 az az év, amikor a diverzifikációs folyamatok beindulnak, és a szállodák által nyújtott lehetőség relatíve – abszolút számokban nem, csakis kizárólag relatív arányaiban – visszaszorul.

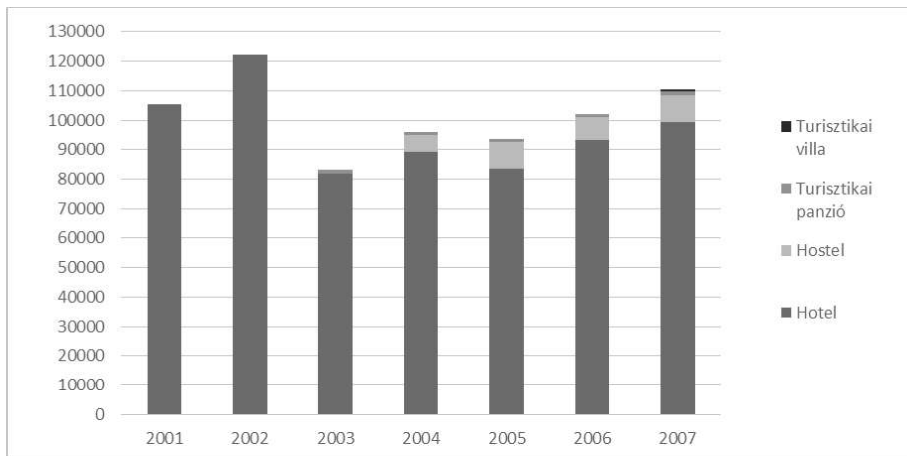

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

5. ábra. A nagyváradai turistaérkezések számának alakulása típusok szerint (2001–2007)

A nagyváradai turistaérkezések (5. ábra) kapcsán abszolút csúcspontot jelent a 2002-es év 80 264 turistaérkezéssel, a mélypont pedig a 2003-as év, alig 42 206 regisztrált érkezéssel. Az ezt követő évek folyamán a tendencia növekedést jelez, ugyanakkor a 2007-es 67 467-es szám is messze elmarad a 2002-es csúcstól. A szálloda, hostel és panzió létesítményekre vonatkozó értékeket ebben az esetben is ugyanúgy lehet értékelni, mint ahogy a szálláskapacitás kapcsán már ismertettük.

A vendégéjszakák (6. ábra) kapcsán is hasonló a tendencia, mint a turistaérkezések esetében: 2002 a csúcspont éve, 122 286-os számadattal, ezt nagy visszaesés követi 2003-ban – a hivatalosan eltöltött vendégéjszakák száma 83 188, az előző évhez képest csaknem megfeleződött –, majd fokozatos növekedési trend áll be, de még a 2007-ben jegyzett 110 415 vendégéjszaka is messze elmarad a 2002-es szinttől.

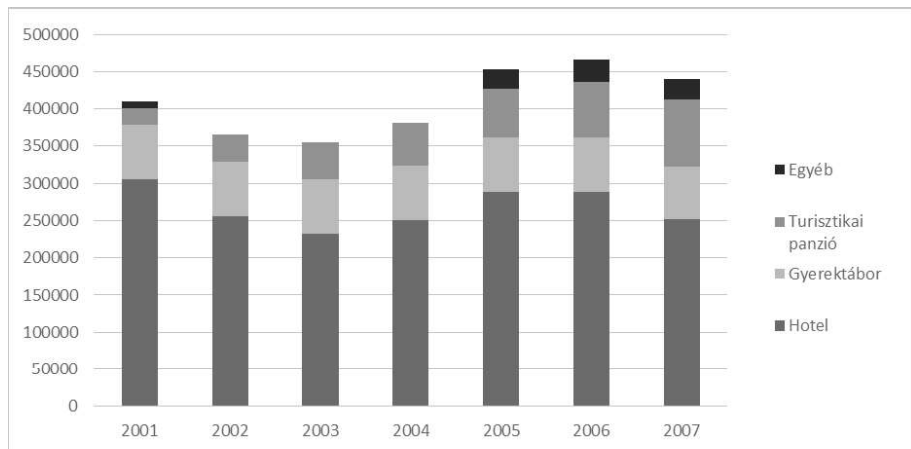

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

6. ábra. A nagyváradai vendégéjszakák számának alakulása típusok szerint (2001–2007)

Érdekes, hogy a nagyváradai tendencia eltér a Bihar megyei szinten érzékelhetőtől, ez utóbbi esetben ugyanis 2003 messze nem a mélypont éve (hanem 2005), és a csúcspontja 2001. A vendégéjszakák zöme a legnagyobb vendéglátóipari egységekben, szállodákban történik, 2001–2002-ben csakis itt. Ezt követően jelennek meg a panziókban, hostelekben és 2007-től a turisztikai villákban eltöltött vendégéjszakák. Motelekről ebben az időszakban nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy a város határ menti fekvése és nagy külvárosai lehetővé tették volna az ilyen típusú szálláshelyek működését. Valószínűleg a nyugati havasok és a fürdőhelyek közelsége miatt ezek nem a város területén működtek.

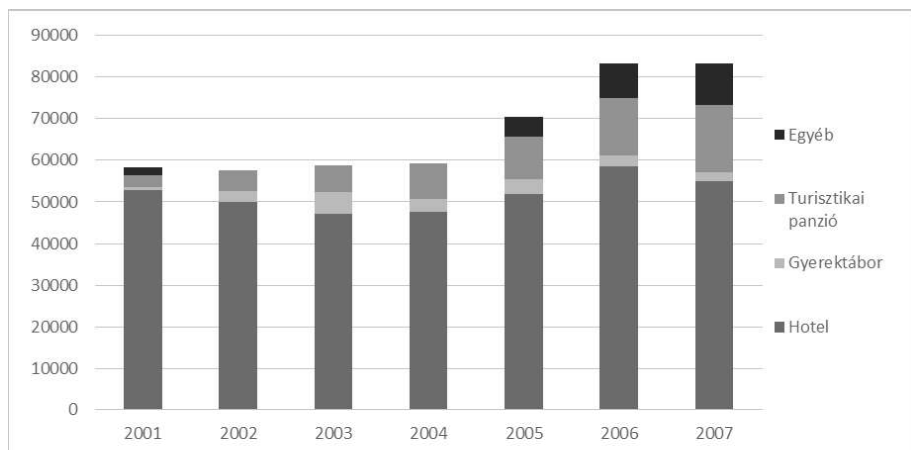
Marosvásárhely esetében a szálláskapacitás alakulását a 7. ábrán követhetjük nyomon. A mélypont szintén 2003-ban volt, a maga 354 636-os számával, ezt követően azonban a tendencia egyértelműen növekedő, és az általunk vizsgált időszak utolsó előtti éve, 2006, a csúcspontja is egyben, 465 833-as számértékkel. Az ingadozás jóval jelentősebb, mint Nagyvárad esetében. Másik sajátosság – túl a szállodák által nyújtott szálláshelyek dominanciájával – a gyerektáborok által nyújtott szálláshelyek relatív nagy aránya, mely a panziók ajánlatával vetekszik. Nagyváradhoz viszonyítva, a hostelek itt kisebb jelentőséggel bírnak, a diverzifikációs folyamat viszont valamivel korábban megkezdődött.

Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak a motelek, kempingek és turisztikai villák.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

7. ábra. A marosvásárhelyi szálláshelyek kapacitásának alakulása típusok szerint (2001–2007)

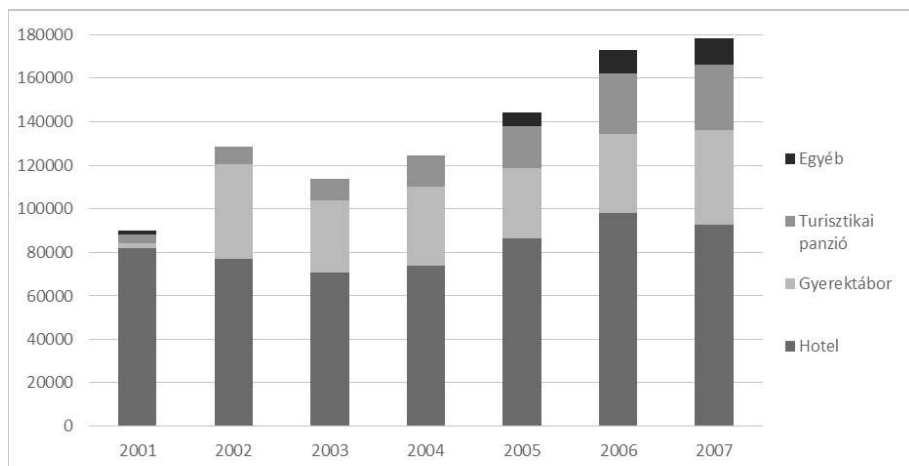

Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak a motelek, kempingek és turisztikai villák.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

8. ábra. A marosvásárhelyi turistaérkezések számának alakulása típusok szerint (2001–2007)

A turistaérkezések (8. ábra) esetében a mélypontot a 2002-es év jelentette, 57 705-ös számú regisztrált érkezéssel, a csúcsev pedig 2006 volt, 83 358 turistaérkezéssel. A tendencia a Maros megyeihez hasonló: ha Marosvásárhelyen az érkezések száma csökken vagy nő, hasonlóképpen csökken vagy nő megyei viszonylatban is. A szállodák után a második hely a panziók által nyújtott fogadtatási szolgáltatásokat illeti meg, a gyerektáborok rovására. Ez valószínűleg annak a ténynek tudható be, hogy míg a táboroztatási lehetőségek piaca szezonális – elsősorban a nyári szünidő időszakában működnek –, a panziók esetében, habár léteznek szezonális tendenciák, a szolgáltatás egész évben igénybe vehető.

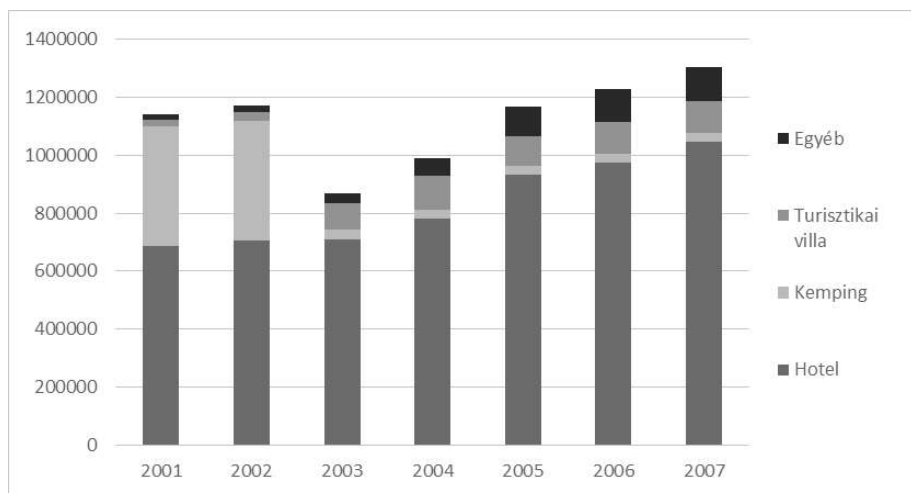
Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak a motelek, kempingek és turisztikai villák.

Forrás: saját szerkesztés *Tempo* (2019) adatok alapján

9. ábra. A marosvásárhelyi vendégéjszakák számának alakulása típusok szerint (2001–2007)

Az eltöltött vendégéjszakák (8. ábra) kapcsán a mélypont éve 2001, 90 220-as számmal, és habár egy viszonylagos visszaesés 2003-ban is észrevehető az előző évhez viszonyítva, a tendencia egyértelműen növekedő, a 2007-es csúcsev számértéke 178 558 eltöltött vendégéjszakával. A gyerektáborok második helye itt vitathatatlan, a harmadik helyen ugyanakkor a panziókban eltöltött vendégéjszakák száma – és impliciten valószínűleg az ebből származó bevétel is – növekedő tendenciát mutat az évek folyamán.

Kolozsvár szállásadó létesítményei a Kolozs megyei ajánlat közel kétharmadát képezik. A szállodai férőhelyek dominanciája mellett érdemes megfigyelni (10. ábra), hogy a város kempingjei nagyon jelentős szálláshelykapacitás-részesedést vállaltak a 2001–2002-es években, majd ezek relatív zsugorodása következett be, elsősorban a turisztikai villák, másodsorban pedig a panziók javára. A kempingek szálláskapacitásának kiesését érzékeljük az abszolút számok területén is. 2003-ban van a mélypont, 867 523-as számú hellyel, majd ezt követően a tendencia ismét növekvő, és 2007 a csúcás éve 1 229 478 szálláshellyel. Ehhez a Funar-korszak végét (2004) követő befektetési hullám is nagymértékben hozzájárulhatott.

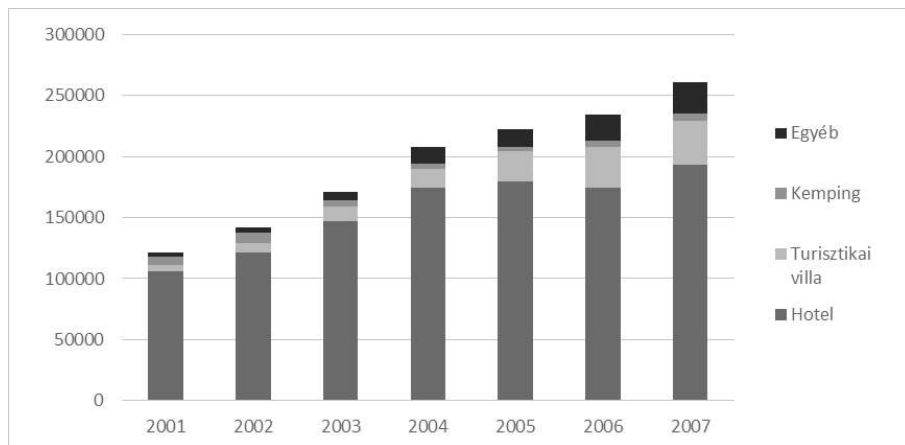
Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak az ifjúsági szállók, hostelek, motelek, turisztikai és agroturisztikai panziók.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

10. ábra. A kolozsvári szálláshelyek kapacitásának alakulása típusok szerint (2001–2007)

A kolozsvári turistaérkezések száma töretlenül növekvő tendenciát követ (11. ábra), és ezt Kolozs megyére is ki lehet jelteni. A mélypont a vizsgált időszak kezdete (2001) volt 121 727 érkezéssel, és 2007-re ez a szám 261 343-ra, több mint a duplájára nőtt. Kolozsváron ugyanakkor jóval nagyobb diverzitás figyelhető meg, mint az előző két város esetében: a turisztikai villáknak, hosteleknek, panzióknak,

kempingeknek és ifjúsági szállóknak is megvan a saját stabil célközönsége, és az arányok az évek folyamán keveset ingadoztak. Az ifjúsági szállók viszonylag jelentős kihasználtságára a város egyetemi jellege ad magyarázatot. Ugyanakkor észrevehető az is, hogy ez az érték viszonylag kicsi ahhoz képest, hogy Kolozsvár egyetemi központként mekkora vonzerőt jelenthetett a potenciális célközönség számára.

Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak az ifjúsági szállók, hostelek, motelek, turisztikai és agroturisztikai panziók.

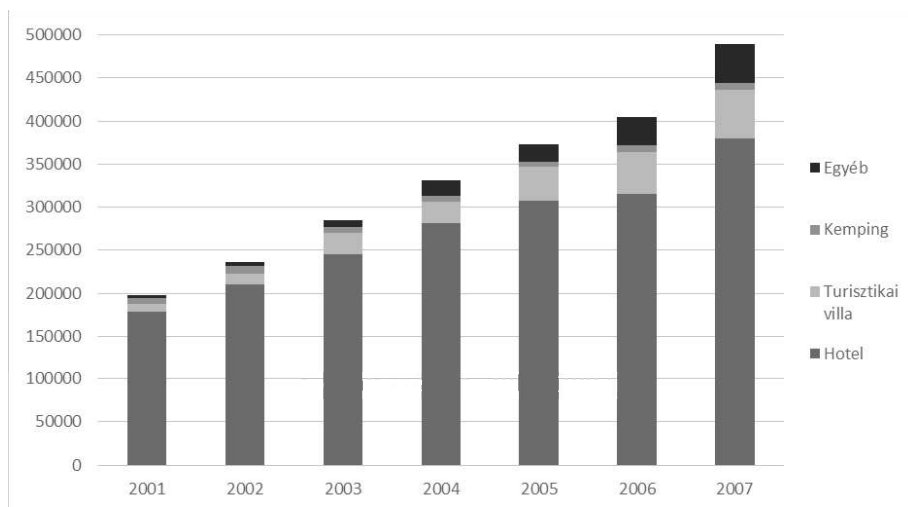
Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

11. ábra. A kolozsvári turistaérkezések számának alakulása típusok szerint (2001–2007)

A Kolozsváron eltöltött vendégéjszakák száma is folyamatosan növekvő tendenciát mutat: a 2001-ben regisztrált 198 633-ról 2007-re több mint duplájára nőtt (489 253). A szálláshelyek típusa szerinti megoszlás is nagyjából a turisztikai érkezések esetében megfigyelt tendenciákat követi (12. ábra).

Következtetések

Habár a statisztikák önmagukban véve sosem nyújtanak teljes képet az egyes folyamatokról és az őket meghatározó jelenségekről, bizonyos tényeket mindenképpen objektíven rögzítenek. A vizsgált három város esetében, a számok alakulása alapján több olyan állítás igazolódni látszik, amit a tanulmány bevezetőjében, a szakirodalomra támaszkodva megfogalmaztunk.

Megjegyzés: az egyéb kategóriába tartoznak az ifjúsági szállók, hostelek, motelek, turisztikai és agroturisztikai panziók.

Forrás: saját szerkesztés Tempo (2019) adatok alapján

12. ábra. A kolozsvári vendégéjszakák számának alakulása típusok szerint (2001–2007)

Egyrészt a szállodai létesítmények dominanciája, illetve a mutatók stagnálása a turisztikai ipar lassú fejlődésére utal, a viszonylag későn megkezdett privatizáció következtében stagnált.

A számok relatíve változatlanága, majd hirtelen növekedése a 2000-es év eljövételével nemcsak a privatizációs folyamatok viszonylagos lassúságára utal, hanem arra is, hogy a magántőke nehezen és kismértékben aktiválódott ebben az ágazatban. Ennek okait elsősorban a transzformációs válság okozta nehézségekben, a befektetési kockázat iránti bizalmatlanságban véljük felfedezni. Nem véletlen, hogy az uniós csatlakozás beindulásával, az előcsatlakozási alapokhoz történő hozzáférést követően érzékelhetően megnő a panzió kategóriájába tartozó létesítmények száma. A kétezres évek elejének panzióboomja külön kutatás témája lehet, ugyanis nemcsak ezek megjelenése, hanem hosszú távon az életképességük, jövedelmezőségük is tanulságokat hordoz magában.

A szálláshely-kapacitás, a turistaérkezések és az eltöltött vendégéjszakák vizsgálata alapján bizonyos jelenségek, mint például a hagyományos értelem-

ben vett szállodák dominanciája, majd az ajánlat fokozatos diverzifikálódása – egyértelműen megfigyelhetők. A 21. század kezdeti éveire relatív visszaesés volt jellemző, majd ezt növekvő tendencia követi, ami az ország európai integrációs folyamatainak felgyorsulásával és az ezzel járó politikai-társadalmi-gazdasági stabilizációval egyértelműen összefügg.

A három vizsgált város esetében bizonyos tendenciák egybevágnak, egyértelműen érzékelhető a folyamatok irányának hasonlósága. Ugyanakkor a helyzetkülönbségből fakadóan bizonyos eltérések is megfigyelhetők, ezekre a szövegben utalást is tettünk, valahányszor ilyesmi felmerült. A három város összehasonlító elemzésére, nemcsak a turizmus, hanem a gazdasági élet fejlődésének tekintetében, a közeljövőben egy külön tanulmányt szánunk.

Végző soron pedig érdemes egy, a konkrét esettanulmányokhoz kapcsolódó következtetést is levonni: azzal együtt, hogy a helyi közigazgatás fejleszteni kívánja a település turisztikai potenciálját, és minden szempontból vonzóvá tervezi tenni a várost, még rengeteg tennivaló akad e téren. Ehhez hozzájárul a kilencvenes évek elrontott rajtja is. Az idő múlásának jellemzője az, hogy az események megismételhetetlenek, az alkalmak nem térnek vissza, de mindig van lehetőség javításra, átalakulásra. A kilencvenes évek nagyvárosai a szocialista korszak jó részét betonszörny-szállodaépületeit örökölték meg, és ezek jelentős része mind a mai napig működik, ugyanakkor a kis, közepes és akár a nagy magántőke jelenlétével – gondoljunk itt a Hilton vagy a Ramada szállodaláncokra – a szállásnyújtási ajánlatok piaca mára már nagymértékben diverzifikálódott. Ez hosszú, némiképp spontán, részben pedig irányított fejlődés eredménye. Visszatekintésünk jellege történelmi ugyan, de úgy érezzük, a kilencvenes évekbeli fejlemények nagymértékben meghatározzák napjaink körülményeit is, ezek megértéséhez próbáltunk hozzájárulni jelen tanulmánnyal.

Irodalomjegyzék

- Alfiri, G. 1993. *Reforma economică de piață și privatizarea în România*. București: Casa Editorială pentru Turism și Cultură.
- B. Kovács, A. 2017. *Ócskavasként mérték ki. A székellyföldi magánosítás csődje, ipari és más példákkal, főleg Háromszékről, 1991–2011*. Sepsiszentgyörgy: Charta Kiadó.
- Ban, C. 2014. *Dependență și dezvoltare: economia politică a capitalismului românesc*. Cluj-Napoca: Editura TACT.
- Csaba, L. 1995. A nemzetközi pénzügyi szervezetek és a kelet-európai rendszerátalakító politika. *Közgazdasági Szemle* 42(2), 117–138.
-

Fákó, P.–Godra, Á. 2001. Románia az európai integráció útján. *Közgazdász Fórum* 4(2), 11–14.

Ferber, K. 2010. *Érdemeink beismerése mellett. A rendszerváltás kívülről és belülről*. Budapest: József Műhely Kiadó.

Lakatos, A. 2007. Perspectivele tranziției maghiare. Motive și consecințe. *Perspective Politice* 1(4), 36–41.

Sárbu, R. 2007. *Privatizarea în România (II). Cadrul legislativ și instituțional*. <https://www.bursa.ro/privatizarea-in-romania-ii-8091314>, letöltve: 2018. 11. 03.

Tempo 2019. <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, letöltve: 2019. 01. 10.

Törvények, kormányrendeletek: 58/1991-es sz. törvény, 77/1995-ös sz. törvény, 15/1995-ös sz. törvény, 55/1995-ös sz. törvény, 15/1997-es sz. sürgősségi kormányrendelet, 37/1997-es sz. sürgősségi kormányrendelet, 88/1997-es sz. sürgősségi kormányrendelet, 92/1997-es sz. sürgősségi kormányrendelet, 99/1999-es sz. törvény, 337/2001-es sz. törvény, 137/2002-es sz. törvény, 26/2004-es sz. sürgősségi kormányrendelet, 193/2004-es sz. kormányrendelet, 101/2006-os sürgősségi kormányrendelet.
